

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ З КРАЄЗНАВЧИМ МАТЕРІАЛОМ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

У статті розкрито особливості організації роботи учнів основної школи з краєзнавчим матеріалом на уроках географії. Подано зразки інтерактивних технологій, що сприяють ефективному засвоєнню нового матеріалу на міжпредметній основі.

Ключові слова: учні основної школи, географія, краєзнавство.

В статье раскрыты особенности организации работы учеников основной школы с краеведческим материалом. Приведены примеры интерактивных технологий, которые способствуют усваиванию нового материала на межпредметной основе.

Ключевые слова: ученики основной школы, география, краеведение.

In the article the characteristics of the organization of primary school students with local history material. Examples of the interactive technologies that promote assimilation of new material on the interdisciplinary basis.

Key words: elementary school students, geography, and ethnography.

Ефективність реалізації завдань реформування освіти, спрямованих на виховання національно свідомих і освічених громадян України, значною мірою залежить від якісної природничої, зокрема краєзнавчої, освіти учнів основної та старшої школи. Якісна визначеність краєзнавчої освіти, зокрема завдань природничої підготовки учнів, сутність, організація, функціонування, тенденції розвитку залишаються недостатньо розкритими, що ускладнює побудову стратегії її розвитку та управління.

Використання наукових принципів і підходів, що первісно виходять із системної упорядкованості соціокультурних явищ різного рівня, надає можливість прогностичного моделювання останніх та конструктивного управління ними в соціально-педагогічному, науково-методичному та практичному аспектах.

Проблема активного використання краєзнавчих матеріалів у природничій освіті не є принципово новою, вона перебувала в центрі уваги дослідників різних періодів. Окремі питання окресленого наукового поля знайшли послідовне висвітлення в методологічних працях Я. Коменського, Ж. Руссо, К. Ушинського та інших.

Методологічні й загальнопедагогічні підходи до розробки природничої освіти відображено в працях вітчизняних (Н. Буринська, С. Гончаренко, Ж. Гуз, Я. Жупанський, В. Ільченко, В. Корнеєв, Ю. Мальований, В. Обозний) та зарубіжних учених (А. Даринський, Б. Комісаров, А. Мягкова, А. Хрипкова).

У концепціях природничої (К. Гуз, В. Ільченко), біологічної (М. Кучеренко, Н. Матяш, А. Степанюк), хімічної (Н. Буринська, Л. Величко), фізичної (М. Головка, О. Бугайов, Є. Коршак та інші) й географічної (О. Бугрій, М. Костриця, В. Корнеєв, О. Корнеєв, М. Криловець, Л. Круглик, А. Сиротенко, О. Топузов, Б. Чернов) освіти розкрито окремі дидактичні й методичні аспекти вивчення шкільних краєзнавчих знань, відтворено елементи використання їх у практиці вітчизняної школи.

Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження показав, що в більшості праць зопоміжжено увагу на категоріальному аспекті краєзнавства, на вивченні рідного краю, процесів і явищ, які відбуваються в географічному освітньому дискурсі. Водночас досліджень, у яких обґрунтовується освітній і розвивальний потенціал краєзнавчих знань у змісті природничих наук, дидактичний аспект його впровадження в практику загальноосвітньої школи, не виявлено.

У педагогічній теорії не знайшли належного висвітлення змістові й процесуальні компоненти реалізації краєзнавчих знань у системі природничої освіти на засадах шкільних підручників. Формування краєзнавчих знань у процесі вивчення предметів природничого циклу постає основним мотивом удосконалення змісту, структури й дидактичних основ шкільної географії, біології, хімії, фізики, астрономії, позначається на результативності навчальної діяльності. Очевидною є й практична потреба з'ясувати умови ефективного поєднання навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках (програмове краєзнавство) та в позаурочний час (позашкільне краєзнавство) на основі шкільних підручників.

Мета статті. Розкрити особливості організації роботи учнів основної школи з краєзнавчим матеріалом на уроках географії.

Активізація пізнавальної діяльності учнів ґрунтується на основних дидактичних принципах навчання, а саме: науковості, систематичності, активності, наочності, доступності та міцності засвоєння знань, умінь і навичок з урахуванням особливостей формування краєзнавчих знань в учнів у процесі навчання природничих предметів. Оскільки об'єктом наукового дослідження є навчально-виховний процес загальноосвітньої школи, ми в свою чергу, спирались на принцип активності учнів. Для цього під час навчання застосовувалися такі дії: регулярне користування послугами бібліотеки, оформлення бібліографії краєзнавчої літератури; засвоєння раціональних прийомів роботи з книжкою, краєзнавчого вивчення рідного краю, енциклопедіями, атласами і картами туристичних маршрутів; самостійне знаходження, обробка і зберігання краєзнавчої інформації, складання географічної бази даних краєзнавчих об'єктів; самостійне

складання запиту на необхідну літературу в науковій бібліотеці з певної проблеми краєзнавчого спрямування; підбір за короткий час необхідної літератури, використання раціональних способів ознайомлення з нею, обробка й систематизація інформації, володіння картографією, високий рівень початкової туристсько-краєзнавчої підготовки, техніки безпеки під час походів та подорожей; робота з довідково-бібліографічним апаратом бібліотеки, вивчення маршрутів; уміння використовувати краєзнавчий матеріал у курсах шкільних дисциплін (географія, астрономія, фізика, біологія, хімія); збір і використання матеріалів для топонімічного довідника рідного краю [6; 7; 9].

Результативність будь-якого дослідження пов'язана з виявленням стану досліджуваного явища. Враховуючи цей факт, ми вважали, що в змісті дослідно-експериментальної роботи значне місце має бути відведене вивченню рівня сформованості краєзнавчих знань у процесі краєзнавчої роботи загальноосвітньої школи, вираженості основних її характеристик і причин, що пояснюють виявлені мінуси навчальної роботи в шкільній практиці. Розроблена технологія поєднувала зусилля вчителів для розв'язання завдань: формування в учнів свідомого ставлення до краєзнавчої роботи, краєзнавчих навчальних досліджень; формування світогляду, цінностей у процесі краєзнавчої роботи, мотивів та способів діяльності учнів; розвиток умінь та навичок інформаційної поведінки, які є показниками сформованості інформаційного (науково-понятійного) багажу; використання міжпредметних зв'язків з метою формування в учнів реального уявлення про роль краєзнавчих знань у становленні їхньої краєзнавчої компетентності зокрема і природничої загалом; стимулювання учнів до активної та науково-творчої краєзнавчої діяльності; створення умов для формування в учнів моделі орієнтації в динамічному навколишньому просторі.

Організація роботи учнів основної школи з краєзнавчим матеріалом на уроках географії ґрунтується на таких основних дидактичних принципах навчання, як: науковість, систематичність, активність, наочність, доступність та міцність засвоєння знань, умінь та навичок з урахуванням особливостей формування краєзнавчої компетентності учнів. Оскільки об'єктом наукового дослідження є процес формування в учнів краєзнавчих знань у процесі вивчення предметів природничого циклу, ми, у свою чергу, засадничим визначили принцип пізнавальної активності учнів.

Для цього під час навчання застосовувалися такі дії: регулярне користування послугами бібліотеки; засвоєння раціональних прийомів роботи з книжкою; самостійне знаходження, аналіз і зберігання краєзнавчої інформації; самостійне складання запиту на необхідну літературу в науковій бібліотеці з певної проблеми; опрацювання усіх основних видів літератури в читальних залах наукової, масової бібліотек; оволодіння методикою спостереження за природними явищами, процесами; засвоєння і використання методів географічних досліджень, хімічного експерименту.

Формування краєзнавчих знань учнів відбувається на основі специфічного змісту, який є одним із основних засобів і чинників формування природничої освіти.

Специфіка організації роботи учнів загальноосвітніх шкіл з краєзнавчим матеріалом полягає в тому, що вона має поєднувати як класну, так і позакласну роботу поміжньої школи. Процес формування краєзнавчих знань треба здійснювати поетапно, урахувавши програми викладання природничих дисциплін та використовуючи різноманітні позакласні форми роботи, які мають поглибити та урізноманітнити краєзнавчі знання учнів. Поєднання класних і позакласних занять дає можливість забезпечити комплексний підхід до формування краєзнавчих знань учнів та дотримуватися запланованих нами педагогічних умов.

Прикладами розроблених технологій на уроках географії можуть слугувати:

1. Робота в групі. Учні самостійно записують шляхи, що здатні, на їхню думку, розв'язати глобальну екологічну проблему у світі, Україні й регіоні:

Екологічна проблема	Причини виникнення	Сутність проблеми	Приклад впливу на вас	Шляхи її розв'язання

Обговорення результатів. Обрання кращих шляхів розв'язання екологічної проблеми.

Ключові питання, розв'язання яких оптимізує вирішення екологічних проблем регіону:

1. Чи достатньо у тебе знань, щоб визначити свою громадянську позицію у справі розв'язання екологічних проблем?
2. Чи можна вважати здоров'я людини загальнолюдською цінністю?
3. Чи можна вважати право людини на чисте довкілля загальнолюдською цінністю?
4. Чи захищаються національні цінності держави при розвитку металургійної галузі України? Якщо так, то які?
5. Чи можна вважати загальнолюдською проблему відповідальності за збереження природи при добуванні руд металів і їх переробці?
6. Чи можна вважати обов'язком держави перед населенням перетворення України із сировинного придатка європейських країн на державу – виробника металів?
7. Чи загрожує особисто тобі глобальна техногенна екологічна криза на планеті, в Україні, регіоні?
8. Чи маєш ти право на свою громадянську позицію у справі розв'язання екологічних проблем?
9. Чи віриш ти в ефективну взаємодію влади і громадських організацій заради позитивного розв'язання екологічних проблем регіону?
10. Чи вважаєш ти, як громадянин України, що участь нашої держави в міжнародних проектах у справі захисту навколишнього поміжовища є ефективною?
11. Чи сприяє європейська інтеграція і глобалізація справі охорони природи?
12. Чи повинна, на твою думку, держава використовувати методи примусу для збереження поміжовища існування людства?

13. Чи можуть державні органи забезпечити дієву охорону екосистеми без допомоги громадських рухів, суспільства загалом?

14. Чи можливо забезпечити ефективну взаємодію влади і громадських організацій заради позитивного розв'язання екологічних проблем?

2. Різновид загальногрупового обговорення теоретичного блоку «Земля в космічному просторі» (теми «Сучасні географічні дослідження», «Атмосфера», «Біосфера») становить технологію «Мікрофон» у поєднанні з прийомом незакінчених речень. Учні висловлюються в колі або використовують уявний мікрофон. Учитель формулює незакінчене речення (мікротекст) і пропонує учням закінчити його. Кожний наступний учасник обговорення повинен почати свій виступ із запропонованої формули. Вихідним має бути положення про те, що інформація дозволяє дійти висновку, що...; факт переконує в тому, що...; дані дозволяють висунути гіпотезу про те, що...

Питання:

1. Телескоп не збільшує зірок, тому що... (через величезні відстані до них і малу кратність телескопа такий ефект неможливо досягти).

2. Із території Криворіжжя видно такі констеляції ... (Великий Віз, Великий Пес, Вітрила, Водолій, Возничий, Волопас, Геркулес, Гідра, Ерідан, Козоріг, Корма, Піч).

3. Земля у Космосі здійснює види руху, які називаються ... (орбітальний, осьовий).

4. Осьове обертання є причинами зміни на Землі ... (дня і ночі).

5. Атмосферу досліджують за допомогою ... (метеорологічних супутників Землі).

6. Метеорологічна станція обладнана вимірювальними приладами для визначення... (температури, тиску, вологості повітря та інших метеорологічних елементів).

7. Метеостанція Кривого Рогу діє із.. (1881 року; вивчає та прогнозує погодні умови).

8. Метеостанція Кривого Рогу знаходиться.. (у Криворізькому аеропорту. Єдина установа, яка повідомляє про погодні умови в регіоні).

9. Для Криворіжжя вважається нормальним атмосферний тиск ртутного стовпчика висотою в... (760 мм).

10. Клімат Кривбасу за схемою кліматичного районування належить до ... (атлантико-континентальної європейської недостатньо вологої, теплої області помірної кліматичної зони).

11. Географічні координати Криворіжжя становлять... (48 градусів північної широти, тривалість світового дня – від 8 год. 07 хв до 15 год. 53 хв.).

12. На Криворіжжі частим явищем узимку є ожеледь, переважна більшість зим є безсніжними та малосніжними, що залежить від... (сухих східних і північно-східних вітрів і наявності антициклональної морозної погоди).

13. Під час кліматичної осені на Криворіжжі має місце явище радіаційних туманів, що зумовлене... (осолоненням ґрунту).

14. Під час кліматичного літа на Криворіжжі звичайним є явище випадання роси в ранкові часи, що пояснюється... (тим, що біля поверхні землі різниця температур між поміжньомісячними температурами дня і ночі влітку в поміжньому сягає 9 градусів, у той час як узимку добові амплітуди температури повітря складають лише 2 градуси).

15. Кліматичні сезони, пори року визначаються за даними переходу стійких поміжньодобових температур повітря через 0; +5; +10; +15; +20 градусів у бік зниження або зростання. Пори називаються... (зима, весна, літо, зима). Вони із календарними та астрономічними подібними періодами року... (не збігаються).

Забезпечення інтегративних міжпредметних зв'язків як педагогічної умови дозволить модернізувати і вдосконалити методику краєзнавчої роботи і розв'язати суперечність між потенціалом природничих предметів щодо формування краєзнавчих знань в учнів і неготовністю вчителів його враховувати і реалізовувати засобами міжпредметних зв'язків. Сутність даної педагогічної умови полягає у більш широкому й глибокому розумінні й засвоєнні навчального матеріалу, що дає можливість учням оволодівати узагальненими, сукупними знаннями, інтегрованими з різних дисциплін.

Література

1. Краєзнавство в школі: метод. збірник / за ред. О. Т. Діброви. – К. : Радянська школа, 1968. – 118 с.
2. Максимова В. Н. Межпредметные связи в учебно-воспитательном процессе / В. Н. Максимова. – М. : Просвещение, 1987. – С. 52–53.
3. Малахов Н. В. Виды межпредметных связей и их использование / Н. В. Малахов // География в школе. – 1983. – № 3. – С. 37–39.
4. Мамирова К. Н. Краеведческие знания в повышении качества и практической направленности в обучении / К. Н. Мамирова // Советская педагогика. – 1988. – № 5. – С. 28–31.
5. Мартинюк І. В. Національне виховання: теорія і методологія: метод. посібн. / І. В. Мартинюк. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.
6. Никонова М. А. Практикум по географическому краеведению / Мария Александровна Никонова. – М. : Просвещение, 1985. – 127 с.
7. Тімець О. В. Краєзнавство і туризм / Оксана Володимирівна Тімець. – К. : Знання, 1999. – 120 с.
8. Тімець О. В. Підготовка майбутніх учителів географії та біології до краєзнавчо-туристської роботи з учнями: дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Тімець Оксана Володимирівна. – Умань, 2001. – 212 с.
9. Тронько П. Т. Краєзнавство у відродженні духовності та культури / Петро Тимофійович Тронько. – К. : Рідний край, 1994. – 197 с.

